

„COLLECTIE KNIPPENBERG”

H. BEEEX

Op 15 april in 1948 werd in Sint-Michielsgestel, door de toenmalige bisschop van 's-Hertogenbosch mgr. W. Mutsaerts, een museum geopend. Een Natuurhistorisch Museum. Het heette Museum De Mil. De beheerder was drs. Willy Knippenberg.

Dat zo plechtig geopende museum was te vinden in de Duitse bouw, een onderdeel van het gebouwencomplex van Seminarie Beekvliet. De Duitse bouw heette zo, omdat hij gebouwd was en achtergelaten door de Duitse bezetters, die in de oorlogsjaren het Seminarie gebruikt hadden als gijzelaarskamp. Eén lokaal van de Duitse bouw was in de jaren '46-'47 ingericht als museum. Er waren vijf diarama's te zien met kleine vogels en een vitrine met grotere vogels.

Willy Knippenberg was in 1944 beheerder van de collectie geworden. Hij trof ze toen in een verwaarloosde toestand aan. Zonder zijn ingrijpen zou waarschijnlijk heel de verzameling in het niet verdwenen zijn. Daarom dit artikel in „zijn” boek. Want de collectie had toen al, in dat „openingsjaar”, een interessante geschiedenis achter de rug. En ze zou nog veel lotgevallen meemaken. En de collectie bestaat nog. Niet meer in seminarie Beekvliet. De trotse gebouwen zijn later leeg komen staan, daarna ingericht als woonoord voor Javaanse Surinamers, daarna grotendeels afgebrand en haastig gesloopt en alleen de voorbouw staat er nog, nogal macaber in al zijn desolate monumentaliteit.

HENDRIK VAN IERSEL

Het „Natuurhistorisch museum Beekvliet” komt voor het eerst in de literatuur voor in 1938. Het wordt dan vermeld in het boekje „De Nederlandse Musea”, onder no. 159. Als beheerder staat vermeld H. van Iersel. En de korte beschrijving die onder dat no. 159 te lezen is, moet dus wel van de hand van die beheerder zijn. Er staat:

„In 1932 is Van Iersel begonnen met het verzamelen van de in Noord-Brabant meest voorkomende vogels, vlinders en planten, in de eerste plaats als studieverzameling, welke in hetzelfde jaar toegankelijk werd gesteld. In 1935 werd de uit 1850-1870 daterende vogelcollectie van wijlen H.H. van Dijk verworven”.

Beheerder H. (Hendrik, voor zijn vrienden Hein) van Iersel was vanaf 1928 leraar latijn van het Seminarie. Als enthousiast amateur beoefende hij de biologie. Samen met leerlingen is hij de verzameling vogels, vlinders en planten gaan aanleggen. Hij heeft ook de merkwaardige siertuin van het seminarie ontworpen met de zeldzame bomen en planten die jarenlang de trots van het seminarie geweest is. In 1933 kon hij voor het eerst een kleine verzameling opgezette vogels tentoonstellen in de recreatiezaal van het seminarie. Dat werd voor veel jongens een stimulans om mee te werken, en een jaar later waren er al ruim honderd opgezette vogels bijeen, en de collectie kreeg een eigen locatie: een aparte kamer in het seminarie. Nog een jaar later had het „museum” blijkbaar al eni-

ge bekendheid gekregen, want het bleek voor te komen in het testament van pastoor H. van Dijk te Tilburg. Die vermaakte zijn kasten met geprepareerde vogels aan het museum van Beekvliet.

Die collectie Van Dijk is altijd een voorname rol blijven spelen in de verdere lotgevallen. Het was in die tijd al een curieuze verzameling. Ooit heeft ze bestaan uit zo'n tweeduizend exemplaren, prachtig geprepareerde vogels, in heel boeiende taferelen bijeengezet in natuurlijke houdingen. De hele collectie was al in de vorige eeuw, tussen 1850 en 1870, opgezet door de vader van de Tilburgse pastoor, notaris Van Dijk uit Sint-Michielsgestel en diens broer, de kandidaat-notaris. Na hun dood is de befaamde collectie uiteengevallen. Slechts een klein deel (ongeveer het achtste part) kwam terecht bij pastoor Van Dijk in Tilburg. Het bestond uit acht glazen kasten met daarin ongeveer 250 kleinere vogels. Vijftig jaar geleden kwamen ze dus in Beekvliet aan, en toen al waren er vogeltjes bij die óf heel zeldzaam waren óf al uitgestorven.

Tot 1941 heeft Hendrik van Iersel de collectie beheerd en nog flink uitgebreid ook. Onder de oorlog, toen het seminarie gevorderd was door de Duitsers, werd hij kapelaan in de Sint-Pietersparochie in Den Bosch, en in 1946 pastoor in Vinkel. In al die latere jaren hield hij zich, ijverig en nauwgezet als hij was, zo conscientieus met het pastorale werk bezig, dat zijn hobby erbij inschoot. Maar in zijn parochies wist iedereen dat hij „alle vogeltjes kende”, en alle vlinders ook. En al die vreemde namen van bloemen en planten ook al. Hij stierf 14 mei 1970.

In de oorlog was de collectie in handen van de Duitse bezetters. Ze besteedden er weinig aandacht aan, maar ze hebben ze wel intact gelaten. De kampleider had zijn kantoor in het museum gevestigd. Na de bevrijding werden wisselende groepjes militairen ingekwartierd in het seminarie. De collecties verhuisden naar een ander vertrek. Daar raakten ze onder het stof en in de versukkeling. Zo'n honderd vogeltjes verdwenen (soldaten namen ze mee als souvenir) en veel andere leden motschade. En zo trof Willy Knippenberg, toen hij in 1944 beheerder werd, de collectie aan.

UITBREIDING

Al voor in 1948 het museum officieel geopend (eigenlijk dus heropend) werd, was Willy begonnen met uitbreiding van de collectie. Eerst werd een verzameling zoogdieren opgezet, met als eerste hert, zwijn, das vos, bunzing en dergelijke. En een tijdlang is zelfs een levende vos te zien (en te horen) geweest. In 1946 werd een aanvang gemaakt met het verzamelen van vlinders. De enthousiaste jeugdige medewerkers van Willy hielden in die tijd elke zomeravond de ramen open en de lampen aan. En zo werden in één jaar 235 soorten vlinders gevangen. Willy Knippenberg kan nog steeds (bij een van zijn talloze dia-lezingen bijvoorbeeld) heel boeiend vertellen over die avontuurlijke jachten op vlinders en motten. Het museum werd met een heel lokaal uitgebreid en daarin werden geleidelijk aan ook nog andere verzamelingen gehuisvest: insecten, eieren, vogelnestjes, fossielen. En later ook prehistorische vondsten, resultaat van opgravingsactiviteiten: een heel ander facet van de onbreidelbare Knippenberg.

En in 1957 kwam er ook nog een antieke collectie bij. De collectie was afkomstig van het kasteel Heeswijk. Ze was rond 1860 aangelegd door de rijke aartsverzamelaar Jhr. Van den Bogaerde en gehuisvest in kasteel Nemerlaer in Haaren. Toen dat kasteel leeg kwam staan (vanaf 1899) bleef de collectie toch tussen de spinnewebben en vochtige wanden achter, tot 1938 toe. Toen pas kwam ze in het Heeswijkse kasteel. Willy Knippenberg heeft daar de collectie in 1951 beschreven. Ze bestond uit ongeveer 50 buitenlandse vogels en ongeveer 500 Nederlandse. In 1957 schonk de toenmalige kasteel eigenaar de collectie aan het Natuurhistorische Museum van seminarie Beekvliet. „Daar de meeste vogels zware motschade hadden, zodat van sommige vogels zelfs geen veertje over was, heb ik veel moeten opruimen. Gezien de nummering moeten reeds vóór 1951 heel wat kasten en kastjes zijn opgeruimd, maar van de inhoud daarvan is mij niets bekend”, schrijft hij in een rapport. „De verzameling geeft ondanks alle verliezen toch een goed beeld van de vogelstand in Noord-Brabant in de tweede helft van de vorige eeuw”.

En zo was door de ijver en zorgvuldigheid van Hendrik van Iersel en later van Willy Knippenberg het Beekvlietse Museum twee interessante antieke collecties rijk, die elkaar goed aanvulden.

In 1951 vermeldde Willy Knippenberg in de herziene druk van het bovengenoemde boekje „De Nederlandse Musea”, dat er behalve vogels ook nog 3750 vlinders van 475 soorten in het museum aanwezig waren. Hij noemt ook een herbarium, en zoogdieren, en: „slechts een kleine bibliotheek”. Het aantal bezoekers: 1600 per jaar.

VERKOCHT

In de loop van de jaren zestig werd het duidelijk, dat het seminarie Beekvliet aan zijn eind geraakte. Alle internaten verloren belangstelling, er kwamen steeds meer goede middelbare opleidingen in de provincie, de keuze voor een levensstaat kwam op een veel latere leeftijd, en „priesterroepingen” kwamen steeds minder voor. In 1972 werd het internaat Beekvliet opgeheven.

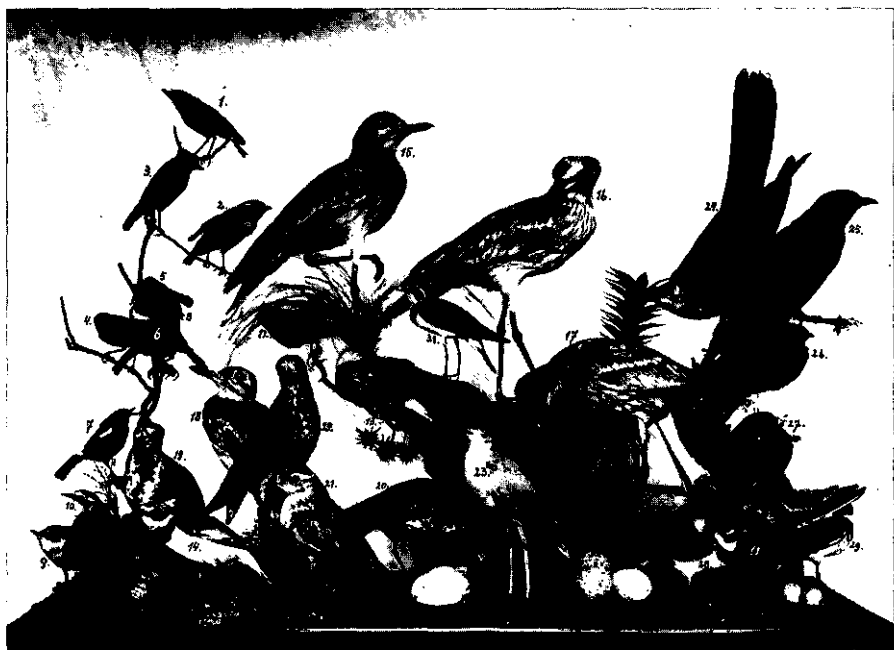
Al enkele jaren tevoren was Willy begonnen zijn collecties elders onder te brengen. Hij had niet alleen de zorg voor het Natuurhistorisch Museum maar ook voor de uitgebreide bibliotheek van het seminarie. En ook de eigen kunstcollectie van het seminarie én de collectie van het Bisschoppelijk Museum die in Beekvliet was ondergebracht moesten een andere huisvesting krijgen.

Voor de overdracht van het natuurhistorisch Museum kreeg Willy de steun van de directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden. Directeur Dr. van Bommel was tevens Rijksadviseur van de Natuurhistorische Musea. In mei 1969 had Willy een gesprek met hem. „Een bijzonder verhelderend gesprek”, noemde Van Bommel het in een brief van 19 mei 1969. „Zoals wij afspraken zal ik allereerst trachten de collectie als geheel voor Brabant te behouden”. Een week later schreef hij: „U moet maar niet schrikken als er van tijd tot tijd iemand opduikt die belangstelling voor de collecties heeft. Mijn bedoeling is om zoveel mogelijk pijlen op de boog te krijgen, zodat er in ieder geval één doel treft”.

De Rijksadviseur zat dus niet stil. Willy trouwens ook niet. Geleidelijk werd het duidelijk, dat de gemeente Eindhoven de meest serieuze kandidaat was. Al was het niet duidelijk wáár in Eindhoven of omgeving de collecties moesten worden ondergebracht. In mei 1970 wist Willy een gesprek te organiseren tussen directeur Van Bommel, hemzelf en de Eindhovense wethouder J. van der Harten. Die bijeenkomst in Beekvliet schijnt de doorslag gegeven te hebben. Wethouder Van der Harten schreef een maand later wel dat hij de kwestie uit handen had moeten geven, omdat „ik op 3 juni tot lid van het College van Gedeputeerde Staten ben benoemd” (later zou hij Commissaris van de Koningin Noord-Brabant worden), maar hij eindigde zijn brief heel geruststellend met „de hoop dat er mogelijkheden gevonden zullen worden om de zo mooie natuurhistorische verzameling te bewaren”. En dat was een heel ander geluid dan dezelfde J. van der Harten een jaar tevoren (blijkbaar onkundig waar het precies over ging) liet horen toen hij aan Van Bommel nog schreef dat hij „niets kon zeggen over enige mogelijkheid de collecties in Eindhoven te brengen”. Maar Eindhoven is het dus geworden. In juni 1970 besloot de gemeenteraad de collectie Beekvliet te kopen. Museum Kempenland trad voorlopig op als beheerder. In 1973 werd een „Natuurhistorisch Museum” geopend in Eindhoven door wethouder Van Baars: een eigen gebouw voor de prachtige collectie van Beekvliet. Dat gebouw was het voormalige Waaggebouw aan de Paradijslaan. Beheerder werd de directeur van Gemeentewerken, de heer S. van der Putt. Het museum kreeg al gauw de naam „Vogeltjesmuseum”. In een soort gestencilde reclamefolder schrijft beheerder S. van der Putt over zijn nieuwe museum:

„Het VOGELTJESMUSEUM is een ouderwetse verzameling van opgezette vogels en zoogdieren die eens leefden in het vrije veld. De meeste dieren zijn afkomstig uit Brabant; de oudste exemplaren zijn zeker 100 jaar oud (antiek!). Vanaf 1981 is de collectie ondergebracht in het Eindhovense „Milieu Educatie Centrum”. Het Centrum ligt wat moeilijk te vinden aan de Gennepeweg, midden in een geconserveerd landschap waarin een Heempark wordt aangelegd. Het hoofdgebouw biedt plaats aan cursussen. Het bevat een documentatiecentrum en een soort winkel van boeken en boekjes en wandplaten. Het museum is een onderdeel van het gebouw. „Het Milieu Educatie Centrum is niet in staat om groepen tijdens een bezoek te begeleiden”, zegt een informatiefolder.

De Collectie-Beekvliet wordt er deskundig geconserveerd. Toen het Centrum de collecties overnam hadden ze (opnieuw) veel geleden. „We hebben gerepareerd wat mogelijk was, maar we hebben ook veel moeten opruimen”. Het meeste wordt in depot bewaard, en op regelmatige tijden in de diepvries gestopt om verdere mitschade te voorkomen. Tentoongesteld worden wisselende keuzes van vogels of groepjes vogels: de moderne methode in veel musea. De fameuze oude collecties van Van Dijk en Nemerlaer zijn in Eindhoven in goede handen. Jammer dat een echt museumbezoek met zo’n gezellige rondleiding er niet bij is. Maar dat geldt ook voor de prachtige collecties vlinders, vogeleieren en planten uit Meierij en Kempen die het Milieu Educatie Centrum ondertussen zelf heeft opgebouwd.

NEMERLAER

Het ideaal dat Willy (en directeur Van Bommel) oorspronkelijk voor ogen stond, om „de collectie als geheel voor Brabant te behouden”, is dus niet verwikelijkt. In 1970 kreeg Willy een verzoek van de journalist Anton van Oirschot, die het kasteel Nemerlaer bewoont, om een deel van de oorspronkelijke collectie-Nemerlaer terug te krijgen, nu het museum in Beekvliet werd opgeheven. Willy antwoordde op het verzoek met een lange brief van vier volgetypte kantjes („zelden zult U over zo'n kleine zaak zo'n grote brief hebben ontvangen”) waarin hij de geschiedenis van de collectie samenvat en vertelt waarom er zoveel van vergaan en verdwenen was. „Maar er zijn een tiental kasten en kastjes die buitenlands materiaal ofwel dubbel exemplaren bevatten en ik ben wel genegen die aan Nemerlaer af te staan”. En in de brief geeft Willy dan een nauwkeurige opsomming van die kastjes en exemplaren, een lange lijst. Op 25 september 1970 kwam Anton van Oirschot naar Beekvliet. Vier dagen later kreeg hij bericht dat hij alles kon komen halen. Willy wilde het blijkbaar gauw kwijt, omdat hij de Eindhovense wethouder Van Baars verwachtte: „Zou het mogelijk zijn dat U alles zo spoedig mogelijk laat ophalen. Ik heb het al grotendeels buiten het museum op de gang geplaatst. . .”.

Naar Nemerlaer verhuisden twee grote en vijf middelgrote kasten en negen kastjes met vogels plus nog een aantal losse vogels en lege kasten.

Ze worden momenteel in Nemerlaer op zolder bewaard en zijn in goede toestand. Een paar kastjes staan elders in het kasteel opgesteld. De collectie is

niet te bezichtigen. Er zijn wel plannen om de collectie weer een betere opstelling te geven in het kasteel.

MAASTRICHT

De ijver van directeur Van Bommel had ook tot gevolg gehad dat het natuurhistorisch Museum te Maastricht interesse toonde voor de verzameling. Waarschijnlijk omdat de onderhandelingen met Eindhoven lange tijd op niets leken uit te lopen, heeft Willy een groot deel van de collectie Beekvlief overgedaan aan het Maastrichtse Museum. In de genoemde brief aan A. van Oirschot, Nemerlaer, schreef hij: „Daar niet alles voor Eindhoven geschikt is, heb ik al vele onderdelen aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht verkocht:

een collectie Limburgse vogels

onze vlindercollectie van ca. 4000 ex.

de hommelen- en wespencollectie

en de meeste collecties van gesteenten en fossielen”.

In Maastricht wordt grote en professionele zorg besteed aan de hele toen verworven collectie. De meeste voorwerpen zijn opgenomen in de standaardcollectie. Momenteel wordt de hele vlindercollectie van het Maastrichtse museum opnieuw geordend en wordt er hard gewerkt om de vlinders van Beekvlief in die grote collectie te integreren. „En bij elke vlinder uit die collectie wordt aan de speld een strookje bevestigd met daarop gedrukt: collectie Knippenberg”.

Wat een aardige mensen wonen er toch in Maastricht. Ik vond het al zo mooi van de mensen uit Waalre, toen ze daar op 6 oktober een pleintje genoemd hebben naar „onze” Hein Mandos. Mevrouw Miep Mandos kreeg een duplicaat van het plaatsnaambordje. „Drs Hein Mandosplaats, volkskundige” staat erop. Heel mooi. Maar vier-duizend van die prachtige gekleurde vlinders en boven elke vlinder een strookje met, in kleine lettertjes, „collectie Knippenberg” erop. Dat is pas mooi.

Publicaties over de Collectie Beekvlief zijn te vinden in:

Ardea 30 (1941) blz. 119-122.

Natura (1937) blz. 95.

Het Huisgezin 1 juni 1950.

Idem 7 februari 1951.

De Zwerver (1951) blz. 89-92.

Het archief van Willy Knippenberg betreffende de Collectie Beekvlief berust in het Milieu Educatie Centrum, Eindhoven.